

Utvärderingsrapport – Vidareutbildning av lärare som saknar lärarexamen (VAL)

Utbildnings- och forskningsnämnden (UFN) har utvärderat Vidareutbildning av lärare som saknar lärarexamen (VAL) ledande till Ämneslärarexamen 7–9. Utvärderingen har genomförts av UFN:s utskott för utvärdering av utbildning (UUU) vid institutionen för lärarutbildning (ILU).

Rapporten baserar sig på sakkunnigyttrande och skriftliga underlag. Därutöver har intervju med två studenter genomförts och ingått i utskottets underlag.

De skriftliga underlagen har granskats av externt sakkunnige fil. dr. Kerstin Ericson, Högskolan i Jönköping som lämnat yttrande enligt formulär Bedömning efter extern granskning.

Dialog med representanter för utbildningen om utkast till utvärderingsrapport har genomförts genom mail i februari 2025.

1. Utbildningens profil och avgränsning

Vidareutbildning av lärare som saknar lärarexamen (VAL) är en vidareutbildning av obehöriga men verksamma lärare som har akademiska studier sedan tidigare och som läser de delar av en lärarexamen som saknas. En vägledande princip är att sökandes tjänst i huvudsak ska omfatta undervisning i det/de ämne/ämnena och de årskurser som utbildningen avser. Ytterligare ett krav för att antas är att en behörighetsgivande lärarexamen kan nås genom maximalt 120 hp studier.

VAL är ett särskilt regeringsuppdrag som kom 2007 och ersatte det tidigare uppdraget Särskild lärarutbildning (SÄL) med det gemensamma målet att få fler behöriga lärare till skolan. Totalt har åtta lärosäten, universiteten i Göteborg, Karlstad, Linköping, Malmö, Stockholm och Umeå samt Högskolan i Jönköping och Högskolan Dalarna, fått det särskilda regeringsuppdraget. Umeå universitet har uppdraget som samordningslärosäte och det finns en ledningsgrupp med VAL-ansvariga från vart och ett av lärosätena. Enligt självvärderingen är VAL ett lärarprogram som i många avseenden skiljer sig från de reguljära lärarprogrammen. Ämneslärarexamen mot år 7–9, som är i fokus för denna utvärdering, är en av alla de olika lärarexamina som är möjliga inom VAL.

Inom VAL förekommer sökande mot samtliga lärarexamina och studenterna följer då den examensordning som gäller från och med 2011. HDA har möjlighet att utfärda examen för följande varianter inom ämneslärarexamen för år 7–9 inom VAL:

- Ämneslärarexamen år 7–9, 180 hp
- Ämneslärarexamen år 7–9, 225 hp
- Ämneslärarexamen år 7–9, 240 hp
- Ämneslärarexamen år 7–9, 270 hp

Utifrån en bedömning av tidigare ämneskunskaper och kurser som kan tillgodoräknas planeras studiegången för att studenten ska nå samtliga examensmål för en ämneslärarexamen år 7-9, inbegripet såväl ämnesstudier som studier inom pedagogiskt arbete/utbildningsvetenskap. En

individuell studieplan skapas därmed för varje student. Högskoleförordningens examensmål är styrande för den planeringen.

Den utbildning som VAL-studenterna vid HDA läser är ursprungligen framtaget för ett annat lärarprogram, Kompletterande pedagogisk utbildning (KPU). I självvärderingen lyfts ett antal utmaningar med detta. Exempelvis är grunden för studier inom ett reguljärt lärarprogram att studenten går från den första till den sista kursen i utbildningen i en bestämd ordning. Även om det inom reguljära lärarprogram finns undantag för det är det för VAL-studenter snarare en regel. I takt med att volymen VAL-studenter har ökat avsevärt har problemen blivit mer tydliga.

Konstruktionen för KPU:s kursplaner innehåller även delar som inte överensstämmer med VAL:s behov och VAL-förordningen, om exempelvis förkunskapskraven och progressionstanken. En utmaning är också att examensarbetet i KPU ligger inom utbildningsvetenskaplig kärna (UVK). Det gör att en VAL-student som redan har ett examensarbete i sitt ämne inte med självklarhet kan få det tillgodoräknat mot examensarbetet i UVK. Även om tillgodoräkning kan göras leder det ofta till att poäng i ämnet saknas. En annan aspekt är att innehållet i utbildningsvetenskap avseende delar som inte är examensarbete och som bedöms vara viktigt för att examinera lärare av hög kvalitet begränsas till 45 hp. Inom utbildningsvetenskap ska rymmas områden såsom skolans historia och samhällsuppdrag, didaktik, ledarskap, utveckling och lärande, bedömning och betygssättning, specialpedagogik, sociala relationer och konflikthantering med mera.

Ett pågående utvecklingsarbete inom VAL avser att säkerställa och kvalitetssäkra innehållet i studenternas lärarkunskaper motsvarande ovan angivna innehåll. Inte minst mot den didaktiska kompetensen då de ämneskurser de har inte med nödvändighet har ett didaktiskt innehåll. I examensmålen anges heller inte att examensarbetet ska ha ett didaktiskt innehåll. Detta utvecklingsarbete har pågått under en tid och syftet är att inom VAL-förordningens ramar optimera kursutformningen så att studierna bedrivs såväl kvalitativt som effektivt.

För att möta ovanstående utmaning har ett revideringsarbete av de kursplaner som används för VAL-studenter gjorts. De har anpassats så att innehållet i utbildningsvetenskap som preciseras i bilaga 2 till Högskoleförordningen säkerställs samt att studenter som har tidigare studier och endast delvis behöver läsa UVK ska få ihop innehåll och poäng. Detta arbete slutfördes i och med att nya kursplaner togs med start vårterminen 2023. Programmet har därefter startat ett kvalitetsarbete för att stärka undervisningens kvalitet.

Tidigare har sökande inom VAL tillgodoräknats den verksamhetsförlagda utbildningen omfattande 30 hp utifrån lärarerfarenhet omfattande minst två år. Detta har inte varit optimalt ur kvalitetshänseende och har framförts många gånger från verksamhetsledarna. Under våren 2022 arbetades en kursplan omfattande 7,5 hp på avancerad nivå fram; Verksamhetsförlagd utbildning för lärare – VAL. Den student som når godkänt kan tillgodoräkna ytterligare 22,5 hp. Studenten examineras mot samtliga examensmål för den verksamhetsförlagda delen. Detta bidrar till att kvalitetssäkra studentens undervisningsförmåga och att, i de fall där sökande inte skulle nå godkänt på kursen, planera sökandes fortsatta studier och lägga till ytterligare VFU. Studenter som genomgår denna kurs ska ha en särskilt utsedd VFU-handledare på sin arbetsplats, utsedd av rektor och med lärarbehörighet och gärna med handledarutbildning,

Ett kommande och inplanerat utvecklingsområde är också en omfattande omarbetning av utbildningsplanen för VAL-programmet. Både kursförändringarna som nämns ovan samt de förordningsförändringar som nyligen trätt i kraft styr behovet av en ny utbildningsplan. De utvecklingsarbeten som har pågått och pågår leds av programansvariga, i förekommande fall i samarbete med andra funktioner (såsom studentservice). För utvecklingsarbeten avseende kursutformning och innehåll är samverkan med undervisande lärare viktigt. Den kvalitet som

eftersträvas är att med tillvaratagande av sökande/studenters tidigare studier och erfarenhet samt inplanerade studier nå de examensmål som är uppställda enligt Högskoleförordningen.

I självvärderingen identifieras ett antal möjligheter och utmaningar för verksamheten under den närmaste femårsperioden. VAL-förordningen är i sig en möjligheternas förordning. Sökandes samlade meriter och erfarenheter ska tas tillvara i syfte att underlätta för yrkesväxlare, studenter med oavslutade lärarstudier samt att gynna det livslånga lärandet utifrån ett tillvaratagande av sökandes reella kompetens. Det övergripande syftet är att få fler behöriga lärare till skolan. Den nyligen framtagna VFU-kursen för VAL-studenter kommer att innebära utmaningar under det fortsatta arbetet såväl tidsmässigt som administrativt. Ett samarbete med lärarkansliet är under uppbyggnad för det administrativa arbetet. Arbetet med en ny utbildningsplan samt framtagandet av reviderade och nya kursplaner kommer att kräva mycket tid och en hel del ökade personella resurser i en redan svår bemanningssituation. Det täta och goda samarbetet mellan VAL-lärosätena är en förutsättning för fortsatt och ökad likvärdighet för VAL och de utbildningar som ges. Ledningsgruppen sammanträder minst tre gånger per termin och utöver det genomförs utbildningsplaneringsmöten i samband med varje ansökningsperiod.

De nyaste formuleringarna i VAL-förordningen (SFS 2011:689, 2021:1342, 2021:1344), förändringarna i högskoleförordningens bilaga 2 samt den nya lärarutbildningsförordningen innebär både möjligheter och utmaningar för VAL. VAL styrs ej av lärarutbildningsförordningen (SFS 2021:1335), även om den ska fungera normerande, däremot styrs VAL av högskoleförordningens bilaga 2. I den preciseras inte på samma sätt som tidigare utbildningens totala innehåll utan poängramen för respektive lärarexamen anges samt innehållet i utbildningsvetenskap. Detta torde ge nya möjligheter att tillvarata studenters tidigare studier och erfarenhet. Uppgiften för lärosätet blir att skapa en användbar lärarutbildning av hög kvalitet.

Sakkunnigs kommentarer

VAL-utbildningens profil på HDa bedöms vara väl avgränsad och UVK-kursplanerna innehåller lärandemål som kan kopplas till de nyckelkompetenser lärarstudenten ska utveckla under studietiden samtidigt som lärandemålen uppfyller examensmålen för svensk ämneslärarexamen.

VAL ges endast i Sverige och inga liknande utbildningar ges internationellt varför det inte går att göra en internationell jämförelse.

Enligt SFS2011:689 ska antagning till VAL-utbildningen göras senast 30 juni 2026 och utbildningstiden ska vara slutförd inom 4 år, dvs den ska vara avslutad senast 30 juni 2030. Detta innebär att nuvarande regeringsuppdrag upphör 2030 och i nuläget finns ingen indikation på att uppdraget kommer att fortsätta i denna form. Men, då lärarutbildningen är prioriterad och det saknas ett stort antal legitimerade lärare kan man anta att VAL-programmet eller ett liknande vidareutbildningsprogram kommer att fortsätta efter 2026/2030. Därmed bör VAL ha goda möjligheter att utvecklas positivt i framtiden.

Sakkunnig anser, baserat på de kursvärderingar som ingick i utvärderingsunderlaget, att utvärderingarnas avvägning mellan standardiserade centrala processer och mer utbildningsnära arbetssätt är intressant. Då det är en utmaning att få studenter att delta i digitala kursvärderingar är det en mycket god lösning att schemalägga kursvärderingen även om det tar tid från undervisningen. I detta erbjuds studenten ett tillfälle till reflektion över kursen och den egna prestationen.

Baserat på underlaget som ingick i utvärderingen anser sakkunnig att uppföljningen av studenternas reflektion i dessa kurser är tillfredsställande och tillvaratas i utvecklingsarbetet av kurserna. Av

kursanalyserna framgår det att föregående kursutvärdering har resulterat i förändringar i nuvarande kurs vilket visar att studenterna har möjlighet att påverka utbildningen. Kursansvarig föreslår även kursutvecklande åtgärder som baseras på studenternas utvärdering samt kursansvarigs analys av kursen.

Studenternas kommentarer

Båda de intervjuade studenterna upplever att möjligheten till inflytande över utbildningen varit låg. En av de intervjuade studenterna upplever inte att denne blir hörd tillräckligt när hen uttryckt förslag till förbättringar. Tillfällen att föra fram åsikter och förbättringsförslag har dock funnits.

Utskottets kommentarer

- Sakkunnigs analys säger att studenternas reflektioner tillvaratas tillfredsställande för enskilda kurser, dock upplever de intervjuade studenterna att möjligheten till inflytande över utbildningen varit låg. Utskottet anser därför att det bör säkerställas att studenterna har möjlighet till inflytande och att det är både reellt och synligt för studenterna.
- Ett omfattande utvecklingsarbete har genomförts av utbildningen. Ansvariga för utbildningen behöver dock säkerställa att de utmaningar som tidigare funnits, exempelvis i relationen mellan KPU:s kursplaner och VAL:s behov och VAL-förordningen, är åtgärdade.

2. Förutsättningar för utbildningen

Självvärderingen anger att de lärare som i huvudsak återfinns i VAL och UVK-kurserna ingår i ämneskollegiet för pedagogiskt arbete och även undervisar i andra lärarprogram. De flesta är adjunkter med en egen lärarexamen samt erfarenhet som lärare. Att undervisande lärare själva har erfarenhet från ungdomsskolan är i sammanhanget betydelsefullt och har varit ett viktigt krav vid ansökan om examen för de reguljära lärarutbildningarna. Framför allt är det en viktig aspekt i utvecklingen av kurser och i mötet med studentgrupperna. Samtliga undervisande adjunkter har gått BHU-kurserna.

Tabell 1a Verksamma lärare och fördelningen av deras arbetstid i **VAL 7–9** det senaste läsåret, samt eventuell komplettering med hänsyn till sentida förändringar.

Namn/ födelseår	Akademisk titel Ämne /yrkesexamen	Befattning	Anställningens tidsbegränsning	Omfattning % av heltid	Undervisning i utbildningen % av heltid	Forskning Omfattning i % av heltid	Högskole- pedagogisk utbildning omfattning i hp
Ann Kammarbo	Ämneslärarexamen	adjunkt	tillsvidare	100	51	0	15 hp
Ann-Louise Sandahl	fil dr bilddidaktik	lektor	tillsvidare	100	2	20	15 hp
Jeanette Toth	fil dr språkdidaktik	Lektor	tillsvidare	40	20	30	15 hp

Jörgen Dimenäs	fil kand Pedagogik, fil dr Pedagogik med inriktning mot ämnesdidaktik. Docent allmändidaktik. Mellanstadlärare examen, Ämneslärare (Ge, Ke, Fy)	prof em	vissanställd	100	3	20	15 hp
Karen Stormats	fil lic, ämneslärarexamen	adjunkt, doktorand	tillsvidare	100	2		15 hp
Kerstin Hed Larsson	Högskoleexamen från kemistlinjen, allmän gren 1980 (motsvarar en fil kand), 30 poäng C-/D-kurser i fysikalisk kemi 1980/81, Fil dr Fysikalisk kemi 1987. Samtliga kurser/examina från Stockholms universitet	lektor	tillsvidare	80	1		15 hp
Lars Linder	Ämneslärarexamen	adjunkt	tillsvidare	100	30		15 hp
Maria Jacksson	Ämneslärarexamen	adjunkt	tillsvidare	100	60		15 hp
Megan Case	Master of Arts in Social Sciences, magister europeisk politisk sociologi, magister engelska (lingvistik), doktorand i pedagogik	adjunkt	tillsvidare	100	21		15 HP
Miquel Garcia Yeste	fil dr Engelska (har även lärarexamen ämnet engelska från Spanien)	lektor	tillsvidare	100	2	10	20hp från Sverige + 100 timmar från Spanien
Susanne Rosen	ph.d, dramapedagogexamen, förskollärarexamen	lektor	tillsvidare	100	2		15 hp
Victor Jormeus	fil lic romanska språk, ämneslärarutbildning	adjunkt	tidsbegränsad	100	4		15hp
Anders Henriksson	Pedagogik inr idrott, Idrotts- och hälsovetenskap	adjunkt	tillsvidare	100	2		15 hp
Bianca Daniel	Ämneslärarexamen	adjunkt	timanställd	50	2		
Christine Eriksson	fil dr specialpedagogik, gymnasielärare, specialpedagogexamen	lektor	timanställd	100	1		15 hp
Erik Backman	fil dr idrotts- och hälsovetenskap	lektor, docent	tillsvidare	100	1	50	15 hp
Göran Moren	fil lic ped arb, ämneslärarexamen	adjunkt	tillsvidare	100	1		15 hp
Jan Morawski	fil dr ped, ämneslärarexamen	lektor	timanställd		1		15 hp
Jasmin Belmar	fil dr spanska	postdoc	timanställd		2		15 hp
Joyce Kemuma	fil dr	Lektor	tillsvidare	100	12		15 hp
Man Gao	fil dr	lektor	tillsvidare	100	1	10	15 hp

Margaretha Haggström	fil dr pedagogiskt arbete	lektor	tillsvidare	100	2	40	15 hp
Nicola Nerström	Lärarexamen	adjunkt	tillsvidare	100	2		15 hp
Tomas von Wachenfeldt	fil dr	lektor	tillsvidare	100	2		15 hp
Natalia Ringblom	fil dr slaviska språk, lärarexamen	lektor, docent	timanställd		2		15 hp

Förutom de lärare som huvudsakligen ansvarar för seminarierna används föreläsare som har forskningsanknytning inom området och som har lektorsgrad.

För kursen En skola på vetenskaplig grund/Vetenskapsteori och utbildningsvetenskaplig forskning har undervisande lärare haft minst licentiatnivå. En strävan har varit att det ska vara samma lärare som kursansvarig som i den efterföljande examensarbetskursen. För examensarbetskursen/självständigt arbete är kravet disputerad nivå för kursansvarig.Handledare och examinatore har rekviderats från ämnesavdelningarna och en eftersträvan har varit licentiat eller disputerad. Förutom akademisk nivå är ämneskompetensen viktig och en garant för det ämnesdidaktiska innehållet.

Självvärderingen lyfter att det överlag är önskvärt att lektorer är involverade i utbildningen och i högre grad än vad som är fallet för närvarande. Bemanningsfrågor är en utmaning för hela Institutionen för lärarutbildning och tillgången är inget som programansvariga på VAL har haft någon större möjlighet att påverka. Det finns en strävan att använda lektorer för de kurser som har ett vetenskapligt innehåll av större omfattning och det har också kunnat tillgodoses i huvudsak.

Undervisande lärare för VAL kommer till stor del från ämnesavdelningen för pedagogiskt arbete och undervisar i andra lärarprogram. Därmed pågår ett kontinuerligt samarbete och ett samutnyttjande av kompetens inom kurser med motsvarande innehåll. Många av de pågående utvecklings- och forskningsprojekt som finns inom ämnet Pedagogiskt arbete är aktuella även för lärarna inom VAL. Exempel på det är kollegiala mötesplatser, högre seminarier och olika utvecklingsgrupper.

De lärare som handleder och examinerar studenterna i examensarbetskursen hämtas från ämnesavdelningar med kompetens i de undervisningsämnena som studenternas examen avser.

Enligt självvärderingen behöver samverkan med övriga lärarprogram vid HDa stärkas och är föremål för det påbörjade utvecklingsarbetet av programmet.

För verksamhetsledarna för VAL finns ett väl upparbetat samarbete och erfarenhetsutbyte med övriga VAL-lärosäten. Det innebär exempelvis att studenter som ska nå examen vid HDa kan anvisas plats vid annat VAL-lärosäte i ämnesstudier om kompetensen saknas vid HDa samt hjälp med ämnesbedömningar i samband med antagning. Inte minst är detta värdefullt för samsyn och ökad likvärdighet för VAL-studenterna. Det pågår också olika utvecklingsarbeten avseende validering på nationell nivå, dessa avser dock huvudsakligen mot andra lärarexamina än Ämneslärarexamen för årskurs 7–9.

Enligt självvärderingen är de mest angelägna behoven av kompetensutveckling som föreligger för undervisande lärare inom VAL, liksom för övriga lärare, att fortsätta de kollegiala utvecklingsgrupper som nämnts ovan. Några av lärarna har påbörjat ett meriteringsarbete och utöver det uppmuntras att studera vidare mot exempelvis magisternivå men det finns även möjlighet att ansöka till forskarutbildning inom pedagogiskt arbete. I huvudsak är kompetensutvecklingsarbetet ett arbete för avdelningschefer där det finns ett gemensamt intresse mellan de olika grupperna i ämnet pedagogiskt arbete och övriga ämnena. Inom ramen för det utvecklingsarbete inom programmet som har påbörjats

kommer även kompetensutveckling att ingå. Bland annat finns ett önskemål om ökat utbyte med andra lärare avseende pedagogiska frågor.

I självvärderingen anges att de studenter som antas till lärarutbildning via VAL sedan tidigare oftast har studier med sig som ska ingå i examen. Det finns en studievana, även om denna kan ligga olika lång tid tillbaka i tiden. Med tanke på att behörighetskravet är att studenten är verksam som lärare inom de ämnen som ska ingå i examen är motivationsgraden hög. Det finns goda möjligheter för studenten att omsätta nya teoretiska kunskaper i sin lärargärning vilket ofta upplevs som berikande. Inte sällan uttrycker studenterna en "aha-upplevelse" då praktisk erfarenhet synliggörs och blir förståelig i de teoretiska studierna. Inte bara berikas studenterna själva utan det ger efterklang i deras kollegiala sammanhang på den skola där de är verksamma och inom seminariegruppen under studietiden. En utmaning kan dock vara att få utrymme i vardagen för studier. Variationen på hur mycket stöd som studenterna kan få av sin skolhuvudman är stor. Detta har påtalats av den nationella ledningsgruppen för VAL vid återkommande tillfällen i samband med de årliga redovisningar som görs till Utbildningsdepartementet. Det är dock en fråga som inte kan hanteras av lärosätet utan riktlinjer och stödinsatser behöver komma från regeringshåll.

Prestationsgrad

År 2020	VAL 7-9 ¹⁾
Helårsstudenter	75,5
Helårsprestationer	62,1
Prestationsgrad %	82 %
År 2021	
Helårsstudenter	76,8
Helårsprestationer	58,3
Prestationsgrad %	76 %

1) Avser utfallen för studenter som förstagsregistrerades på kurser inom programmet år 2020 respektive 2021

Bilden av studenternas prestationsnivå som framgår av tabellen ovan kan behöva förtydligas och diskuteras. VAL-studenterna kräver ofta omfattande handläggningsarbete även under studietiden och kurser i den ursprungliga studieplanen flyttas inte sällan om och/eller byts ut. Det kan bero på att en tidigare kurs inte är avklarad och måste läsas om eller att en planerad ämneskurs inte längre ges den aktuella terminen. Därav kan bilden av prestationsgraden vara svår att tyda och yttre orsaker kan påverka.

Överlag så fullföljer studenterna sin utbildning i mycket hög grad. En avgörande faktor torde vara att de redan har en tjänst vid en skola och är mycket väl införstådda med vad läraryrket innebär. Av flera skäl har det varit omöjligt att ge en rättvisande bild då de kurser som ingår i tabellen är de UVK-kurser som har angetts ska ingå i denna självvärdering. Därmed finns inga ämnesstudier med då de inte ingått i granskningen. En mer rättvisande bild av genomströmningen totalt sett kunde vara att granska exempelvis en specifik antagningstermin och följa upp samtliga studenter som antagits till VAL. Studenterna utbildar sig för olika lärarexamen och utifrån befintlig statistik som finns i VAL-databasen kan avbrott, genomströmning och utfärdade examina lätt följas upp.

Vad gäller de tekniska förutsättningarna för VAL framgår det av självvärderingen att dessa överensstämmer i stort sett helt med vad som gäller reguljära utbildningar, framför allt ur studentperspektiv. För studenternas möjlighet att delta digitalt på seminarier, föreläsningar, studiegruppsarbete med mera och för kursinformation finns de digitala resurser som används av

övriga. Den support som NGLC bistår med är ovärderlig. För studieadministration finns, förutom vad som gäller för andra utbildningar, även de särskilda verktygen som VAL-databasen och Mira utgör. Utan dem vore studieplanering, statistik och uppföljning ogörligt.

I handläggningsarbetet för VAL finns ett nära samarbete med studentservice och alla dess delar. I självvärderingen redovisas ett antal viktiga exempel på det systematiska arbete som genomförs i miljön för att utvärdera och utveckla utbildningen. Den databas som VAL-lärosätena nationellt delar och som innehåller alla som sökt utbildningen ger god statistik över antal ansökningar och antagna. Den är ett viktigt hjälpmedel för lärosätena av flera anledningar. Antalet som söker till VAL har ökat väsentligt under åren, jfr HDa ht 2013 med 59 ansökningar respektive ht 2021 med 183 ansökningar till HDa. Efter handläggnings- och bedömningsarbete kunde 35 sökande antas till hösten 2013 och till hösten 2021 antogs 99 sökande. Den stora ökningen av sökande samt behovet av transparens och rättssäkerhet medförde flera utvecklingsbehov. Bland annat finns sedan hösten 2018 ett webbaserat studieplaneringsverktyg (Mira) med koppling till Ladok. Mira används dagligen av VAL-handläggarna för planering och kontakt med enskilda studenter men även som ett tekniskt stöd för utsök av kurser och en helhetsbild av VAL. Med detta system blir handläggningen mer personoberoende.

Vårterminen 2020 inleddes ett utvecklingsarbete tillsammans med studentservice som bland annat innehållit processkartläggning och arbete med rutinbeskrivningar. Inte minst har ett stort arbete med att skapa mall för *Underlag för examen* genomförts och pågår fortlöpande. Arbetet har utvärderats efter varje ansökningsomgång och utvecklats vidare. Underlaget innehåller tre delar förutom information om antagen student inklusive förväntad examen; Avklarade och godkända studier som ska ingå i examen, Preliminär studieplanering samt Tillgodoräkningar. Utifrån den studieplanering som görs i Mira skapas ett underlag för varje student. I arbetet har särskilt examenshandläggare och handläggare av tillgodoräknandeärenden vid studentservice deltagit och det har varit ett nära samarbete mellan dem och VAL-handläggare med täta möten. Underlagen har lett till ökad tydlighet och rättssäkerhet för studenten.

Sakkunnigs kommentarer

Sakkunnig anser att kompetensdjup och kompetensbredd i förhållande till utbildningens omfattning och examensnivå är tillfredsställande. Sammansättningen av lärargruppen bedöms som väl avvägd beträffande vetenskaplig, konstnärlig, pedagogisk och professionsrelaterad kompetens men den övervägande andelen av de huvudsakliga undervisande lärarna i programmet är adjunkter. Eftersom VAL är en yrkesutbildning kan det anses vara tillfredsställande med en högre andel undervisande adjunkter när majoriteten av dessa har lärarutbildning. Dock är det inte tillfredsställande att det endast finns en visstidsanställd professor emeritus som undervisar 3 % i programmet. Flertalet lektorer inom VAL har dessutom en mycket låg undervisningstid i programmet, 1-2 % av heltid. Då ställs frågan hur mycket disputerad personal egentligen undervisar i VAL eller om de framförallt fungerar som examinatorer på kurserna?

Forskningsmiljö och forskningsaktivitet bedöms av sakkunnig vara knappt tillfredsställande. Verksamma lärares publicerade forskningsresultat enligt DiVA under de senaste fem åren (2017-2022) pekar på att endast cirka 23 % av publikationstyperna riktar sig mot didaktik och/eller utbildningsvetenskaplig forskning. Resterande publikationstyper behandlar ämnesrelaterad forskning som kinesiska, engelska, modersmål, språkutveckling, musik och drama i nämnd ordning. Då huvudområdet är utbildningsvetenskap och de inlämnade kursplanerna riktar sig mot UVK borde forskningsaktiviteterna ha en större bäring mot UVK.

Handledarkapacitet och -kompetens bedöms av sakkunnig vara tillfredsställande. Andelen disputerade som kan handleda och examinera examensarbeten är tillfredsställande.

Även den pedagogiska kompetensen bedöms vara tillfredsställande. 96 % av alla verksamma lärare i programmet har högskolepedagogisk utbildning vilket är mycket tillfredsställande. Dessutom har alla verksamma adjunkter i programmet lärarutbildning.

Sakkunnigs kommentarer gällande kompetensbehov är att fler disputerade behövs som kan undervisa inom den utbildningsvetenskapliga sektorn. En övervägande andel av lärarna som undervisar i VAL är adjunkter vilka borde erbjudas kompetensutveckling mot en högre utbildning.

Studenternas kommentarer

En av de intervjuade studenterna uttrycker behovet av mer vetenskaplighet i några av kurserna men upplever samtidigt att det ibland är väldigt abstrakta teoretiska kurser som gör att det praktiska lärarbetet blir otidligt och inte rustar studenten till rollen som lärare. Studenten uttrycker att hen inte vet om hen har träffat forskare inom området under studierna och har inte fått tagit del av någon av lärosätets forskares studier.

Den andra intervjuade studenten beskriver att studietakten upplevts som hög och att det varit svårt att hinna förbereda sig inför seminarier. Utbildningen har dock gett värdefulla kunskaper om skolsystemet, ledarskap samt bidragit med kunskaper om didaktiska modeller och bedömning som gjort att studenten känt sig tryggare i sin yrkesutövning. Studenten beskriver att utbildningen kopplat till och byggt vidare på tidigare yrkeserfarenhet. Sammanfattningsvis ger studenterna en varierad bild av utbildningens koppling till kommande yrkesverksamhet.

Utskottets kommentarer

Sakkunnig anser att kompetensdjup och kompetensbredd i förhållande till utbildningens omfattning och examensnivå är tillfredsställande. Samtidigt lyfter sakkunnig att disputerade har låg undervisningstid inom programmet. Utskottet menar att det bör säkerställas att andelen undervisning som utförs av disputerad personal är tillräcklig för att bibehålla tillräckligt hög grad av forskningsförankring i undervisningen. Då kompetensfrågan är en fråga för personalansvarig menar utskottet att ett arbete på ledningsnivå för kompetensförsörjning för VAL bör inledas.

Sakkunnig uppmärksammar att publikationer för verksamma lärare i UVK-kurser enbart till 23 % kopplar till didaktisk eller utbildningsvetenskaplig forskning. Utskottet rekommenderar att ansvariga för utbildningen gör en analys av orsakerna till detta. Handlar det om vilka som undervisar i UVK-kurserna eller är det forskningsmiljön i stort som behöver utvecklas så forskning relevant för den utbildningsvetenskapliga kärnan blir mer framträdande?

Självvärderingen synliggör också det behov av administrativt stöd som VAL kräver. Utskottet påtalar vikten av att ansvariga för utbildningen på alla nivåer tillser att detta är (fortsatt) fungerande.

3. Utbildningens genomförande

Självvärderingen lyfter ett antal viktiga exempel på det systematiska arbete som genomförs i miljön för att säkerställa att utbildningen fördjupar studenternas kunskaper och färdigheter mot examensmålen. Det ovan beskrivna utvecklingsarbetet tillsammans med studentservice avseende bl.a. granskning, diariehanteringen, ämnesbedömning, rutiner och processer är ett tydligt exempel på ett systematiskt kvalitetsarbete. Arbetet bidrar till att säkerställa såväl innehåll som nivå i utbildningsvetenskaplig kärna samt i ämneskurser. Utöver det kan nämnas arbetet med att revidera kurser inom den utbildningsvetenskaplig kärnan samt valideringskurs i VFU. Detta arbete förväntas ge flera kvalitetsvinster; studenters tidigare studier kan på ett bättre sätt tillvaratas, mer utrymme för utbildningsvetenskaplig kärna ges vilket ökar möjligheterna till ökad måluppfyllelse samt kurser som är bättre anpassade för studentgruppen tas fram.

I de kurser som idag ges för VAL-studenterna finns genomgående en röd tråd där studenterna tränar sin förmåga till såväl vetenskapligt läsande som skrivande. Kurserna innehåller moment där olika former av insamlande, bearbetande och analyserande av kursmaterial och empiri ingår. Noterbart är att denna del inte är helt oproblematisk då det finns studenter som har stora delar av UVK tillgodoräknat genom studier vid andra lärosäten och som enbart har ett fåtal kurser kvar, exempelvis examensarbetet, medan andra behöver komplettera med flertalet UVK-kurser.

Enligt självvärderingen är vetenskapligheten ett av programmets utvecklingsmål. I nuläget tränas studenterna i sitt vetenskapliga skrivande genom att det kurs för kurs ställs högre krav vilket ska avspeglas i kurshandböcker och betygskriterier. I de nyligen framtagna kursplanerna för VAL har detta tydliggjorts. I de avslutande kurserna kan vetenskapligheten sägas vara i fokus då studenterna i kursen Vetenskapsteori och utbildningsvetenskaplig forskning studerar teorier och får verktyg som sedan tillämpas i kursen Självständigt arbete med inriktning mot utvärdering och utvecklingsarbete.

De studenter som ska skriva examensarbete identifieras i god tid för att aktuell avdelningschef ska kunna rekrytera handledare med relevant ämneskompetens. För huvuddelen av studenter kan handledare med rätt ämnesdidaktisk kompetens utses tillika examinator med ämneskompetens. För ett mindre antal saknas ämneskompetens vid HDa och för dessa används endera handledare med ämneskompetens från något annat lärosäte eller så används en handledare med närliggande ämne (exempelvis praktiskt/estetiskt). Kursansvarig för examensarbetskursen har gemensamma träffar med samtliga handledare för ökad likvärdighet och samstämmighet. Dessa träffar sker återkommande vid ett antal tillfällen under terminen. Inför ventileringsav examensarbete ska arbetet godkännas av handledare, även om student som så hävdar har rätt att gå upp med ett arbete som inte är godkänt enligt handledare. Under ventileringsstillfället deltar examinator för aktuellt arbete i möjligaste mån. Studenter som inte anser sig färdiga för ventileringsav examensarbete erbjuds ett nytt tillfälle. Student kan godkännas på ventileringsdel utan att bli godkänd på examensarbetet.

Sakkunnigs kommentarer

Examensmålen uppfylls genom lärandemål som behandlas i varierande grad i UVK-kurserna. Lärandemålen i fem av kursplanerna i UVK behandlar framför allt examensmål inom kunskapsformerna Kunskap och förståelse samt Färdighet och förmåga. Dock syns ingen tydlig progression utan lärandemålen pekar snarare på en bredd av den vetenskapliga kompetensen inom kunskapsformerna. Endast de två sista kurserna innehåller lärandemål mot examensmålen inom kunskapsformen Värderingsförmåga och förhållningssätt. Alla UVK-kurser bedöms ha inslag av vetenskapsteori och forskningsmetoder. Men det framgår inte om undervisningen är utformad på ett

sådant sätt att studenten uppfattar vetenskapliga metoder som relevanta för yrkesutövningen eller hur studenten ska kunna relatera den framtida yrkesutövningen till vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet.

Sakkunnig bedömer att utbildningen förefaller vara på rätt nivå.

Nuvarande utbildningsplan, hämtad från HDA:s hemsida, innehåller ingen programstruktur men enligt uppgift från programansvarig ges UVK-kurserna i den inbördes ordning som presenterats på sida 1 i Underlag för utvärdering VAL. Av kursplanerna framgår hur examensmålen bryts ner till lärandemål i specifika UVK-kurser. Det framgår inte hur examensmålen (eller delar av dem) introduceras och var det ges en introduktion av teorier och begrepp som kopplar till ett examensmål. Ej heller är det tydligt hur efterföljande kurser bygger på tidigare moment, var det sker en bearbetning av teorier och metoder på fördjupande nivå av målet samt var den slutliga examineringen sker.

Av sju kursplaner omfattande 60 hp är 52,5 hp på grundnivå och 7,5 hp på avancerad nivå. De första 37,5 hp är på grundnivå och behandlar olika områden inom UVK på likartad nivå. Därefter kommer den avancerade kursen En skola på vetenskaplig grund 7,5 hp vilken läses före det avslutande examensarbetet 15 hp.

VAL-programmet har en stor samhälls- och verksamhetsnära betydelse och samverkan med skolsamhället är väl utvecklat. Kursplanerna inom utbildningsvetenskap bedöms behandla examensmålen för utbildningen och de perspektiv som krävs för yrkeslivet. Organisering av en utbildning som både förbereder studenten för att möta ett föränderligt arbetsliv, och som svarar mot de behov som huvudmän har, och kommer att ha, är komplext och organisering och genomförande av VFU är kanske det inslag som tydligast visar på denna komplexitet. En skillnad gentemot ordinarie lärarutbildning är ett av behörighetskraven till VAL som säger att studenten måste ha lärarerfarenhet och sökande måste även ha en anställning som obehörig lärare vid antagningen. Detta innebär att studenten redan vid antagningen borde vara väl förberedd på yrkeslivet men i förekommande fall saknar utbildningsvetenskaplig skolning.

Enligt kursplanerna i UVK inbegriper flera examinationsformer inslag av skriftliga inlämningsuppgifter med eller utan ventileringsförfarande. Men det framgår inte om studenten ges möjlighet att utveckla förmågan att självständigt identifiera, formulera och lösa problem samt att genomföra uppgifter inom tidsramar i de individuella inlämningsuppgifterna. Det framgår inte heller om studenten deltar i seminarier där vetenskapliga texter diskuteras, i workshops där datamaterial analyseras och resultat formuleras.

Studenternas kommentarer

En av studenterna upplever att man inte når ända fram vad gäller användandet av vetenskapsteorin i examensarbetet och att det finns arbete att göra med att koppla ihop vetenskapsteorikursen med examensarbetets utförande. Detta gäller även andra kurser till viss del. Studenten upplever att progressionen, i den meningen att en kurs bygger på en annan, är otydlig.

Den andra studenten upplever att det funnits en vag koppling mellan olika kurser i programmet. Det vetenskapliga tänkandet har stimulerats i vissa kurser i programmet. Det självständiga arbetet gav kunskaper i ett vetenskapligt systematiskt arbetssätt.

Studenten upplever dock att hen blev lämnad utan stöd vid genomförandet av det självständiga arbetet. Studenten upplever exempelvis att stöd kring vetenskapligt skrivande och läsande varit bristfälligt.

Problematiken med att få fram bra handledare vid VFU framgår vid studentintervjuer, detta i kombination med brister i kommunikationen försvårar läget.

Utskottets kommentarer

Utskottet anser att det vetenskapliga arbetssättet behöver bli tydligare i fler av programmets kurser. Detta kan också hänföras till det som förs fram av sakkunnig. Sakkunnigs kommentarer gällande kompetensbehov är att fler disputerade behövs som kan undervisa inom den utbildningsvetenskapliga sektorn. En övervägande andel av lärarna som undervisar i VAL är adjunkter. Den vetenskapliga förankringen ska genomsyra studenternas hela utbildning och utskottet rekommenderar att adressera denna fråga från flera olika håll. Delvis handlar det om kompetensförsörjning, forskningsinriktning och vilken kompetens och forskningserfarenhet de undervisande lärarna har, delvis handlar det om att synliggöra för studenterna hur (och säkerställa att) utbildningen vilar på en vetenskaplig grund. I tillägg till detta menar utskottet att vetenskapliga metoder behöver göras relevanta för studenternas kommande arbete som lärare och att detta ska ske genomgående i utbildningens kurser.

4. Sakkunnigs sammanfattning

Styrkor

- VAL-förordningens flexibilitet.
- Möjlighet att tillgodoräkna studentens tidigare erfarenheter och studier genom individuellt anpassade studieplaner.
- Möjligheter till samläsning med KPU och övriga VAL-lärosäten i Sverige.
- Välutvecklat nationellt samarbete med övriga VAL-lärosäten i Sverige.
- Samtliga lärare har högskolepedagogisk utbildning.
- Mycket hög genomströmning av motiverade studenter.
- Kunniga verksamhetsledare.

Svagheter

- Flertalet lektorer inom VAL har en mycket låg undervisningstid inom programmet, 1-2 % av heltid.
- Flertalet lärare med hög undervisningsandel är adjunkter och saknar masters, licentiat- eller doktorsexamen varför den vetenskapliga kompetensen i kollegiet kan ifrågasättas.
- Progression av vetenskaplig skolning är inte tillräckligt synlig i kursplanerna.
- Perspektiven jämställdhet, internationalisering samt hållbarhet är svagt synbara i kursplanerna

Utvecklingsmöjligheter

- Höj anställdas formella baskompetens från adjunkt till licentiat eller doktor.
- Säkerställ den framtida lärarkompetensen inom UVK.
- Utökad samarbete med ordinarie lärarutbildning på HDa.
- Fördjupad granskning av kursplanerna
- Tydliggör progressionen av den vetenskapliga skolningen i kursplanerna.
- Se över och precisera lärandemål, lärandeaktiviteter och examinationer i kurserna för att kunna säkerställa målluppfyllelsen om mänskliga rättigheter, barns rättigheter och hållbar utveckling.
- Tydliggör jämställdhetsperspektivet och hållbar utveckling i kursplanerna.
- Förtydliga lärandemålen i kursplanerna genom att gruppera dem under kunskapsformerna:
 - Kunskap och förståelse
 - Färdighet och förmåga
 - Värderingsförmåga och förhållningssätt
- Examinationsmomenten bör skrivas in i kursplanerna samt tydliggör poängfördelningen mellan de olika examinationsmomenten.

Sårbarhet för förändringar

- Osäkert om programantagning fortsätter efter 2026 i nuvarande eller annan form. I nuläget finns inget regeringsbeslut om en fortsättning.
- Lektorer och adjunkter med inriktning mot UVK är starkt eftersökta på alla lärosäten som ger lärarutbildning. Det är en stor utmaning att rekrytera och behålla personal varför HDa måste arbeta proaktivt för att behålla nuvarande kompetens.